

DIPLOMATIAI TÁRGYALÁSOK ROMÁNIÁVAL.

1914—1916.

A magyar parlament és az egész magyar sajtó a megérdemlett kérlelhetetlenséggel bélyegezte meg a hit- és szerződészeges bűntényét, melyet Románia a szövetségese ellen rablótámadás formájában megindított háborúval elkövetett, és azzal is súlyosbított, hogy állami és nemzeti léte természetes ellenségének szolgálatában fordult azok ellen, kik legmegbízhatóbb barátai voltak a multban és legerősebb támaszai lehettek a jövőben.

A fölháborodás első óráiban hozott ítéletet szentesíteni fogja a pártatlan és tárgyilagos történetírás, a mely előtt a gróf Berchtold külügyminister által 1914-ben közzétett Vörös Könyv az Ausztria-Magyarország és Románia között a világháború előtt fönnálló benső viszonyt, és a báró Burián által imént közrebocsátott Vörös Könyv a világháború alatt monarchiánknak Romániával folytatott, szakadáshoz vezető diplomatai tárgyalásokat föltárja.¹

I.

A romániai hadüzenet előtt és után gyakran történt utalás azon szolgálatokra, a melyeket Ausztria-Magyarország Romániának a multban tett.

Ezek sohasem voltak jelentékenyebbek, mint éppen a legutolsó években, a Balkán-háborúk idejében.

Gróf Berchtold az 1912-ik év őszén meggyőződván arról,

¹ *Diplomatiai ügyiratok a Balkán-eseményekről.* 1912 augusztus 13-tól 1913 november 6-ig. — *Diplomatiai ügyiratok Magyarországnak Romániához való viszonyáról* 1914 július 22-től 1916 augusztus 27-ig.

hogy a balkáni status-quo fönntartásához való további merev ragaszkodás lehetetlenné vált, október 30-án Berlinbe küldött bizalmas jegyzékében az osztrák-magyar Balkán-politika új programját állapította meg; tiszteletreméltó önmegtágadással tartotta magától távol azon gondolatot, hogy a monarchia új területek szerzését kísérelje meg; ellenben a monarchia legfontosabb érdekei közé sorolta azt, hogy «Románia jogosult kívánságai kielégítést találjanak».

Két állam érdekközösségének fölismerésén alapuló önzetlen jóakarát ilyen nyilvánulása a diplomátia történetében bizonyára páratlanul áll.

Hogy Románia jogosult kívánságainak kielégítését megkönnyítse és biztosítsa, gróf Berchtold a londoni conferentia összejövele előtt azon volt, hogy arra a hat nagy hatalom mellett Románia is meghivassék, a mit azzal indokolt, hogy ezen királyság correct békés magatartásával jogcímet szerzett magának arra, hogy szava a nagy hatalmak tanácsában meghallgattassék. Ugyanakkor oda törekedett, hogy Bulgáriát a Dobrudza önkéntes átengedésére rábírja és meggyőzze a felöl, hogy a román határkiigazítási jogosult kívánságok teljesítése nélkül a Balkánon békés állapotok létrehozása nem várható; hogy tehát bármily nagyok legyenek az áldozatok, a melyeket hoznia kellene, azokért Románia barátsága megfelelő kárpótlást nyujt.

Az osztrák-magyar kormány ezen magatartását akkor sem változtatta meg, a mikor a második Balkán-háborúban Bulgáriát előbbi szövetségesei: Szerb- és Görögország megtámadták, a kikhez, hiú ürügyet használva föl, Románia csatlakozott. Gróf Berchtold azután is következetesen tanácsolta Szófiában Ferdinánd királynak, hogy minden áron igyekezék Romániával egyezsége lépni, mert e nélkül a monarchia nem részesíthetné Bulgáriát diplomátiai támogatásban.

A bukaresti békekötésben Románia elérte igényei kielégítését. Azonban ekkor gróf Berchtold, Oroszország által tévútra vezetve, azon szerencsétlen gondolatot karolta föl, hogy a bukaresti békekötésnek a nagy hatalmak által revisióját követelje. Ezen követeléstől csakhamar elállott ugyan, de eljárásával megsértette a román királyt és fölháborodást keltett a

román közvéleményben. Azzal vádolták a monarchiát, hogy Bolgárország érdekeinek szolgálatába lépett és Románia hatalmi gyarapodásával szemközt ellenséges állást foglal el. Ezen vád teljesen alaptalan volt, mivel gróf Berchtold Szerbországnak és nem Romániának gyengítésére törekedett. A monarchia érdekeinek szempontjából közönyös volt, vajon a 8300 négy-szögkilométer kiterjedésű dobrudzsai terület Románia birtokában marad, vagy Bolgárországhoz kerül; nem lehetett tehát fültenni, hogy ezen ügy kedvéért Románia barátságát kockára teszi. Egyébiránt állásfoglalása Romániára nézve hátrányos következményeket egyáltalán nem vont maga után.

Ennek ellenére Romániában a kedvezőtlen hangulat Ausztria-Magyarország irányában nem változott meg és fönállott, a mikor a sarajevói merénylet végrehajtása után, a monarchia arra volt utalva, hogy három évtized letelte után Románia támogatását először vegye igénybe.

II.

Azon tény, hogy Románia az osztrák-magyar monarchiával és a német birodalommal szövetséget kötött, régtől fogva általánosan ismeretes volt. Most a román hadüzenet szövegéből tudjuk meg, hogy a szövetség 1883 óta állott fön, tehát egy évvel az osztrák-magyar-olasz és a német-olasz szövetség megkötése után jött létre; továbbá, hogy az ahhoz való csatlakozásra azon óhajtás vezette a romániai államférfiakat, hogy a hármasszövetség conservatív és védelmi céljai szolgálatába álljanak. Ezen nem egészen szabatos előadást kiegészíti a német birodalmi cancellárnak 1916 szeptember 28-ikán a német birodalmi gyűlésen tartott beszéde, a melyben elmondja, hogy előbb csak Ausztria-Magyarország és Románia között jött létre a szövetség, a melyhez később Németország és Olaszország csatlakoztak.

A szövetségi szerződés nem látott napvilágot. Ezzel szemközt az osztrák-magyar külügyministerium még nagyobb tartózkodást tanusít, mint a hármasszövetségi szerződés tekintetében, a melynek négy cikkelyét közrebocsátotta volt. A most megjelent Vörös Könyv ilyen közlést nem tartalmaz.

Gróf Berchtoldnak és báró Buriánnak a bukaresti követ-

hez intézett jegyzékeiből, a birodalmi cancellár említett beszédében foglalt közlések támogatása mellett, képesek vagyunk a Romániával kötött szövetségi szerződésnek is négy cikkelyét megállapítani.

A szerződő felek kötelezték magukat, hogy

I. Semmiféle olyan szövetségbe nem lépnek, olyan kötelezettséget nem vállalnak, a mely államaik egyike ellen irányul.¹

II. Mielőtt olyan határozatot hoznak, mely a másik szövetséges érdekeit érinti, azzal előbb érintkezésbe lépnek.²

III. Mikor az egyik szövetséges kihívás nélkül megtámadtatik, neki fegyveres támogatást nyújtanak.³

IV. Ha egyik szövetséges az ő állami biztonságában fenyegetve, háborút üzeni kénytelen, irányában jóakaró semlegességet tanúsítanak.⁴

III.

Azon lépések, a melyeket a sarajevói merénylet után Bécsben Szerbország ellen terveztek, szigorúan őrzött titok leplebe maradtak burkolva, a melybe a szövetséges kormányok sem avattattak be. Két ok lehetett e tekintetben mérvadó :

¹ Burián 1916 július 18-iki jegyzéke.

² Berchtold 1914 július 26-iki jegyzéke.

³ A birodalmi cancellár mondja : «In dem Vertrage hatten sich die Vertragschliessenden zu gegenseitiger Waffenhilfe im Falle unprovocierter Angriffe von dritter Seite verpflichtet.» Ezért tudatja 1914 július 26-án Berchtold gróf a román kormánynyal, hogy «ha Oroszország támadólag lépne föl ellenünk, számítanánk Romániának, mint szövetséges társunknak loyális együttműködésére.»

⁴ Erre nézve az ügyiratok teljesen biztos támpontot nem nyújtanak. Berchtold az imént idézett jegyzékben írja : «Elvárjuk, hogy Románia szigorú semlegességet tanúsítson.» Július 28-án a román király «szoros» (strikte) semlegességet garantál. Augusztus 6-án a román király azt mondja, hogy a koronatanácsban a «feltétlen» (absolute) semlegesség kinyilatkoztatását megakadályozta. Szeptember 22-ikén az osztrák-magyar követ a román miniszterelnöknek szemrehányást tesz, mert az ő magatartása «a jóakarató (wohlwollende)» semlegességnek nem felel meg. Mivel a hármasszövetség oly háborúban, a melyekben a fegyveres támogatás nem követelhető, a jóakarató semlegességre kötelezi a szövetségeseket : föl kell tennünk, hogy Czernin grófit erre a szemrehányásra a Romániával fönnálló szerződés följogosította.

azon aggodalom, hogy a tervről az Entente-hatalmak idő előtt tudomást nyerhetnének és az a föltevés, hogy valamelyik szövetséges megtagadhatná hozzájárulását és ha kifogásai nem vétetnének tekintetbe, ezt ürügyül használhatná föl szövetségi kötelezettségei megtagadására. Azonban, ha valamelyik szövetséges ilyen ürügyet keresett, azt megtalálhatta abban a körülményben is, hogy hozzájárulását ki nem kérték. Továbbá a tervezett lépés olyan természetű volt, hogy ha erről végrehajtása előtt két vagy három nappal az Entente-hatalmak tudomást nyernek, a helyzetben lényeges változás nem állhat be. Végre, ha netán Olaszország részéről a bizalmas közlés elárulása lehetségesnek látszott is, ez Romániában ki volt zárva.

A román király, trónra lépte óta, Románia igazi külügyministere volt, a kit ennél fogva a külhatalmak követői könnyen megközelíthettek, úgy hogy ezek rendszerint minden fontos ügyet vele beszéltek meg és tárgyaltak. A benső viszony, a melyben szövetségeseihez állott és nemes jelleme biztosítékot nyújtott az iránt, hogy a vele közlött titkot híven megőrzi.

A bécsi külügyi kormányt pedig nyomós okok készteheték arra, hogy mielőbb, tehát már július első felében hozzá forduljon.

Románia barátsága megkönnyíthette a föladatot, melyet maga elé tűzött: Szerbország megfenyítését, és még értékesebbé válik azon esetre, ha a háború Oroszországgal elháríthatatlannak bizonyul. Szükséges volt ezért Romániában az uralkodó bizalmatlanságot eloszlatni és bizalmat ébresztetni.

Az egy évvel azelőtt elkövetett diplomatai hiba kijavítására legbiztosabb mód a külügyminister visszalépése lett volna. Emellett be kellett bizonyítani, hogy Románia érdeke a szövetséghez való további ragaszkodást követeli.

Föltétlen elismerés illeti meg a bécsi és berlini kormányokat azért, hogy — a közzétett ügyiratok tanúsága szerint — a két évig elhúzódó hosszú krízis folyamán Romániának a neutralitás fönntartásáért semmit sem ajánlottak; ilyen ajánlat haszontalan és lealázó lett volna. Egészen másképen áll a dolog, ha olyan ajánlatról van szó, a mely a katonai cooperatio biztosítására czéloz, a melyre egy nagyhatalom méltóságának csorbítása nélkül elszánhatja magát; mert a kötelesség hű teljesítéseért jutalmat ígérni nem jár megalázással.

Emellett előre lehetett látni, hogy Oroszország, ha háborúra kerül a sor, nem fog fukarkodni Ausztria-Magyarország rovására ígéretekkel, hogy Romániát szerződészegésre bírja. Így tehát semmi sem tarthatta vissza a monarchiát attól, hogy Oroszország rovására ígéreteket tegyen, Besszarábiának közös erővel meghódítására kilátást nyisson, esetleg az együtt kiküzdendő döntő győzelem után Bukovina egy részének (a parlamentek és a lakosság hozzájárulásának fönntartása mellett) átengedésére ajánlkozzék, a mely áldozatért bő kárpótlás ígérkezett.

Ilyen tárgyalásokra a legalkalmasabb időpont ez lett volna, mielőtt ellentétes befolyások érvényesülhettek. Föl lehet tenni, hogy a királynak sikerült volna kormányát ily módon a szövetségi kötelességek teljesítésére bírni és annak idején a közvéleményt is megnyerni. Az érdekközösség és a közösen kiontott vér erősen összeforrasztották volna a szétmálló szövetséget.

A helyett, hogy gróf Berchtold ilyen kísérletet kockáztatott volna, a szövetségest tervei felől teljes tájékozatlanságban hagyta július 23-áig. Ezen napnak reggelén gróf Czernin közlé a királylyal és Bratiano minisiterelnökkel, hogy azon napon délután a szerb kormány föl fog szólíttatni 48 óra lefolyása előtt «bizonyos követelések teljesítésére», a melyeknek tartalmát ő a következő napon meg fogja ismertetni. Ezen közlést a bizalmatlanság sértő nyilatkozatának lehetett tekinteni; mivel az osztrák kormány még ekkor is szükségesnek látta a titkot borító fátyol föllebbentésétől tartózkodni.

A felől, hogy ezen közlés és másnap az ultimátum milyen fogadtatásra talált Bukarestben, a követ jelentései a kinyomatott ügyiratok közé nincsenek fölvéve.

Július 26-ikán a követ újra megjelent mind az udvarnál, mind a minisiterelnöki palotában és bejelentette, hogy mivel a szerb kormány az ultimátumra ki nem elégítő választ adott,¹ a diplomatai összeköttetés vele megszakíttatott és a békés megoldás útja el van zárva. Ennek következtében — úgymond — az osztrák-magyar kormány elvárja, hogy a szövetséghez való hűsé-

¹ Meg kell említenem, hogy a Berchtold grófnak július 26-ikán a bukaresti követhoz intézett jegyzékben használt kifejezés «Szerbia visszatasíttotta követeléseinket» a szabatosság hiányában szenved.

gének sugallatára, Románia a Szerbországgal bekövetkező összeütközésben szoros semlegességet tartson fenn, és ha Oroszország támadólag lépne fel, loyális cooperatiót nyújtson. Ezzel kapcsolatban bejelenti, hogy a monarchia Szerbország rovására terület szerzésére nem törekszik és Románia érdekeit érintő elhatározásai előtt vele ezek iránt érintkezésbe fog lépni.

A király magasfokú izgatottság állapotában hallgatta meg az előterjesztést, a melyre azt válaszolta, hogy ha szíve sugallatát követhetné, serege föltétlenül a hármasszövetség oldala mellett harcolna; ezt azonban nem teheti; egy esztendő óta sok minden megváltozott; ő nem képes a szerződést megtartani; «a monarchia tehát Románia támogatására Oroszország ellen *nehezen* számíthat»; mindazáltal biztosítja a követet, hogy a Szerbország és Oroszország elleni háborúban szoros neutralitást fog fönntartani, mert nincs a világon hatalom, a mely őt rábírná, hogy fegyvert fogjon a monarchia ellen.

Szavai azon vallomást tartalmzták, hogy kormánya, melynek elnöke, Bratiano, régóta az Entente-hatalmakkal rokonszenvezett, a szövetségi kötelezettségek teljesítésére nem hajlandó, sőt az Oroszországhoz való csatlakozást javasolja vagy fogja javasolni; továbbá, hogy a király a ministeriumot el nem bocsáthatja, mert olyan kormány, mely programjába a szövetségi kötelezettségek teljesítését venné föl, a parlamentben a majoritást meg nem szerezhetné.

Azonban az a tény, hogy a király, ki szabatosan szokott beszélni és írni, nem azt mondotta, hogy a monarchia Románia támogatására egyáltalán nem számíthat, hanem azt, hogy «*nehezen* számíthat», arra látszik utalni, hogy a király a támogatás nyújtásának lehetőségét kívánta jelezni. Mindenesetre természetes alkalmat nyújtott a követnek azon kérdés fölvetésére: vajon új kedvezmények, melyeket Ausztria-Magyarország nyújtana vagy biztosítana, nem tennék-e a királyt képessé arra, hogy az ő álláspontjára vezesse kormányát?

A közzétett üggyiratok nem szolgáltattak támpontot arra a föltevésre, hogy a követ ilyen kérdéssel a királyhoz fordult volna.¹

¹ A Vörös Könyvbe nincs fölvéve a követ jelentése a miniszterelnökkel folytatott beszélgetés felől.

Mindamellett, a mikor augusztus 2-ikán Német- és Oroszország között a háború kitört, a király kísérletet kívánt tenni arra, hogy Románia teljesítse kötelességét. Azon hitben, hogy kormányát könnyebben bírhatja Németország, mint Ausztria-Magyarország érdekében a katonai cooperatióra, fölhívta a miniszerelnököt, hogy a szükséges rendelkezéseket tegye meg.¹ Bratiano nem akart uralkodójával nyílt ellentétbe helyezkedni és azt válaszolta, hogy a felelősséget a nagy horderejű elhatározásért nem vállalhatja magára, minélfogva a koronatanács összehívását kérte, a melyben a tényleg működő ministerek mellett a korábbi miniszerelnökök és más jelentékeny politikusok is részt vennének.

A király beleegyezett és augusztus 4-ikén a koronatanács ülését meleg hangú fölszólítással nyitotta meg, a Románia által elvállalt szerződési kötelességek teljesítésére. Vele szemben Bratiano azt fejtegette, hogy ilyen kötelességek nem léteznek; mert Ausztria-Magyarország azáltal, hogy a Szerbországhoz intézett ultimátumot Romániával előlegesen nem közölte, jogigényét Románia támogatására elvesztette. Károly király óvást emelt a szerződés rendelkezéseinek ilyen szűkkeblű magyarázata ellen, a mely Románia jövő sorsára végzetessé válhatik. A szavazásnál azonban arra a kérdésre, vajon Románia nyújtson-e a háborúban szövetségeseinek támogatást? a jelenlevők közül csak egyetlen egy szavazott igennel. Ugyanezen eredménye volt a szavazásnak azon kérdés fölött: vajon Románia a háborúban Oroszországhoz csatlakozzék-e?

Ennek következtében a semlegesség álláspontjának elfoglalását kellett elhatározni. Erre nézve is nehézségek merültek föl. A király szövetségesei javára a jóakaró semlegesség megállapítását követelte; de mivel a kormány a pártatlan (absolut) semlegesség mellett foglalt állást és ettől eltérni vonakodott, azt a közvetítő javaslatot fogadtatta el, hogy a neutralitás kinyilatkoztatásától tartózkodjanak és azon határozatra szorítkozza-

¹ A király maga beszélt el Czernin grófnak, hogy «a háború kitörésekor» intézte ezt a fölhívást Bratianohoz. Mivel a Szerbországgal való kis háborúban a monarchia Romániától támogatást nem kívánt és arra szükség sem forgott fenn, föl kell tennem, hogy az orosz-német háború kitörését értette.

nak, hogy az ország határait mindennemű támadás ellen meg fogják védelmezni; úgy vélekedett, hogy ezzel is szolgálatot tesz a monarchiának, a mely ily módon az oroszországi határ egy részén védve lesz, maga pedig remélheti, hogy később még alkalom nyilhatik szövetségesei mellé állani.¹

A koronatanács e szerint két határozatot hozott. Az első úgy hangzott, hogy «mivel Románia a Belgrádban tett osztrák-magyar lépés felől sem értesítve, sem megkérdezve nem volt, a casus foederis fönn nem forog». A másik, hogy «az ország határainak megvédése érdekében katonai rendszabályok fognak foganatosíttatni».

A miniszterelnök, a mikor ezeket az osztrák-magyar követel közölte, megjegyzé, hogy a második határozat a monarchia szempontjából előnyt jelent, a mennyiben ezzel határai több száz mérföld kiterjedésben fedeztetnek. Ezzel két irányban kívánta szövetségeseit megnyugtatni; arra nézve, hogy a bukovinai és erdélyi határon a román hadak nem ellenséges szánhékkel fognak elhelyeztetni; a moldvai határon elhelyezendő dadaknak pedig az lesz rendeltetésök, hogy orosz hadak átvonulását megakadályozzák.

A király jelleme és szava biztosítékot nyújtott az iránt, hogy amazok támadólag föllépni, ezek az ellenséghez csatlakozni nem fognak. Ennek következtében, noha kétségtelen volt, hogy a katonai cooperatio megtagadása az Oroszország iránt uralkodó rokonszenvre vagy az Oroszországtól való félelemre vezetendő vissza, Bécsben és Berlinben a bukaresti határozatokat megnyugvással fogadták. A két kormány haladék nélkül megegyezett arra nézve, hogy Romániával szemben milyen állást kelljen elfoglalniok.

Már másnap a német birodalom és az osztrák-magyar monarchia követői együttesen megjelentek a román miniszterelnöknél és értesítették őt, hogy «a két középponti hatalom, méltányolva a román koronatanács határozatait, ezeket a barátságos viszonyynal összhangzóknak, Romániát pedig ezentúl is szövetségese társnak tekinti; ennél fogva a további fejlemények

¹ A koronatanács lefolyásáról a király maga értesítette Czernin grófot, ki augusztus 6-iki jelentésében számol be a vele folytatott társalgásról.

során a román érdekekre teljes mértékben tekintettel lesz, viszont biztosan elvárja, hogy Románia a moldvai határokat megvédi és Oroszország esetleges betörését visszautasítja.»

Azon nehéz helyzetben, melyet a szövetségesek részére Angliának Orosz- és Franciaországához csatlakozása teremtett, amazoknak szükségkép tartózkodniok kellett minden olyan lépéstől, a mely új ellenséget támaszthatott. Ennek ellenére nyilatkozatuk tartalom és forma tekintetében tovább ment azon határvonalnál, a melyet az állami érdekek «suprema lex»-e szabott.

A koronatanács azon határozata, mely az ultimátum előleges közlésének elmulasztásával indokolta a cooperatio megtagadását, ezzel megállapította azt, hogy az osztrák-magyar kormány ezen mulasztással maga szegte meg elsőnek a hármasszövetségben elvállalt köteletségét. Ezt a határozatot «méltányolni», a «barátságos viszonyonnyal megegyezőnek» nyilatkoztatni nem lett volna szükséges. Emellett, míg ezen nyilatkozattal a szövetségesek Romániát szerződéses kötelességeinek teljesítésétől végkép fölmentik,¹ kijelentve, hogy Romániát ezentúl is szövetséges társuknak fogják tekinteni, saját szerződéses kötelelességeik épségben maradását ismerik el; sőt még tovább mennek, külön ígéretet is tesznek, hogy a román érdekekre teljes mértékben tekintettel lesznek. Ezen ígérettel újabb kaput nyitottak Románia előtt, ha a szövetségből végkép ki akar lépni: mert bármikor hivatkozhatott arra, hogy szövetségesei a román érdekeket nem vették kellően tekintetbe. Viszont a két kormány Oroszország esetleges betörésének visszautasítását csak «elvárta», nem pedig a szövetséges viszony fönntartásának föltétele gyanánt követelte. Végre a két kormány a jóakarátú semlegesség igénybevételét egészen mellőzte.

Eszerint könnyen érthető, hogy a két követ közlése — mint Czernin gróf jelenti — a miniszerelnökre «kitűnő» benyomást gyakorolt, a ki a két kormány részére mintegy dicséret oklevelet állított ki azzal a kijelentéssel, hogy «a három hatalom (Németország, Ausztria-Magyarország és Románia) összekapcsolása érdekében nagyobb szolgálatot tettek, mint az utolsó negyven esztendő összes eseményei!»

Ezen képmutató phrasissal sikerült tévútra vezetni az

osztrák-magyar követet, a ki határozottsággal jelenti Bécsbe, hogy ha Oroszország a Moldván keresztül átvonulás kierőszakolását megkísérelné, Románia fegyveresen ellent fog állani. Ezen közlés három állítást tartalmaz ; azt, hogy

a) Románia semmi esetre sem fog Oroszországhoz csatlakozni, mert ellenkező esetben Oroszország nem jó abba a helyzetbe, hogy az átvonulást szövetséges területén ki kelljen erőszakolnia ;

b) ha Oroszország békés eszközökkel kísértené meg az átvonuláshoz Románia beleegyezését kieszközölni, visszautasító választ fog kapni, mert ha a beleegyezést megkapja, az átvonulás kierőszakolásának esete nem állhat be ;

c) Románia, ha Oroszország az átvonulást kierőszakolni megkísérli, a központi hatalmakhoz fog csatlakozni ; mert nem tehető fel, hogy Románia, ha Oroszországgal a központi hatalmak érdekében összetűz, ezeknek támogatását igénybe venni elmulasztja.

Romániának a központi hatalmakhoz való csatlakozását nem csak ebben az esetben remélte Czernin gróf. Azt írja augusztus 6-ikán, hogy «a harctéren elérendő sikerektől fog függeni, vajon Ausztria-Magyarországhoz csatlakozik-e Románia és ha igen, mikor». Két nappal utóbb pedig ismételi, hogy «Románia egyelőre alkalmasint várakozni fog és majd ha Ausztria-Magyarország győz, fog hozzá csatlakozni».

Hősi hadaink a dicső győzelmek hosszú sorozatát vívták ki, de Románia sohasem tett kísérletet, hogy Ausztria-Magyarország mellé álljon! Ellenben az Oroszország által elért sikereknek mindig az a hatásuk volt, hogy Románia ellenségeinkhez közeledett. Lembergnek 1914 szeptember 3-ikán bekövetkezett eleste után Bratiano uralkodójának tudta nélkül semlegességi szerződést kötött Oroszországgal.¹ E felől monarchiánk követe nem nyert tudomást; de a beszélgetés, a melyet szeptember 23-án a trónörökössel folytatott, fölnyitotta szemeit. Ferdinánd herceg így szólott: «Az egész világ Ausztria-Magyarország ellen háborút kíván ; nem lehet tudni, hogy ez a dolog miképen

¹ Ezt a német cancellár említi 1916 szeptember 28-ikán tartott beszédében.

végződik ; ez idő szerint csak egy eset lehetetlen, az Oroszország elleni háború ; minden más lehetséges» ; tehát a háború Ausztria-Magyarország ellen is. Elismerte ugyan, hogy a nép által követelt politika elfogadásával Románia öngyilkosságot követne el, mert a győztes Oroszország hűbéresévé válnék ; de arra utalt, hogy a nép akarata ellen nem lehet cselekedni.

A követ azt a megjegyzést kockáztatta, hogy Bécsben a trónörököszt becsületes embernek és «nyomorult árulás» elkövetésére képtelennek tartják». Mire a herezeg nem habozott kijelenteni, hogy önnön maga előtt nyomorult embernek (als ein ganz gemeiner Kerl) tűnnék föl, ha ilyen árulást követne el. Még ezek a szavak, melyek világosság és erő tekintetében semmi kívánni valót nem hagytak, sem bírták Czernint megnyugtatni, mert tudomása volt arról, hogy a trónörökös vak eszköz környezetének kezében.

Néhány nappal utóbb a követ ellenmondó híreket kapott. Egy részről azt hozták tudomására, hogy a koronatanács egybehívása terveztetik, az Erdélybe való benyomulás elhatározása végett ; másrészről jó forrásból a felől értesült, hogy ez a veszély el fog hátríttatni.

Bratiano előtte a koronatanács összehívásának céljául a semlegesség fönntartásának formyszerű kihirdetését jelölte meg, a mi az Oroszországgal kötött szerződés követelésének felelt volna meg ; de ő megkísérlé a követtel elhitetni, hogy az a monarchia érdekében terveztetik és hogy a központi hatalmak döntő győzelme után Románia hozzájuk csatlakoznék. A kísérlet oly jól sikerült, hogy a követ maga is megerősítette a minis-terelnököt szándékában.¹

Október 2-ikán megegyezés jött létre Bratiano és az ellenzék vezérei között ; az utóbbiak kijelentették, hogy a kormány magatartását helyeslik és a semlegességi politika megváltozta-

¹ Hogy ezen előadásom heységét igazoljam, a szeptember 29-iki jelentés illető helyét német szövegében ide iktatom : «Bratianos Hoffnung ist, den Kronrat zum Beschlusse der Neutralität zu bewegen . . . In diesem Gedanken der Neutralität habe ich ihn bestärkt, da er selbst sagt nach entscheidendem Siege könnte dieser Standpunkt wieder(?) verlassen und mit uns gegangen werden» !

tására semmiféle ok nem forog fenn. Így azután a koronatanács összehívása szükségtelenné vált.¹

Október 10-ikén bekövetkezett a király halála, a melyet a kínzó fájdalom a miatt, hogy a hitszegést meg nem akadályozhatta és az aggodalom az általa a hatalom és tekintély magas fokára emelt ország jövő sorsa fölött, siettetett.²

IV.

Ferdinánd király trónralépte után a koronatanács a semlegesség további fönntartását határozta el. Azonban a helyzet aggasztó volt.

Czernin gróf jelenti, hogy most már a politikusoknak két mérvadó csoportja, melyeknek egyike azt kívánta, hogy Románia haladék nélkül indítsa meg a háborút Ausztria-Magyarország ellen, a másik a támadás elhalasztását ajánlotta akkorig, a mikor egészen bizonyossá válik, hogy a központi hatalmak le fognak vetetni, megegyezett abban, hogy a téli hadjárat iszonyainak elkerülése végett kora tavaszra kell a hadműveletek megindítását halasztani. E szerint az ő információi szerint nem létezett olyan mérvadó politikai tényező, mely Romániának a központi hatalmakhoz csatlakozását kívánatosnak vagy lehetségesnek tartotta. Ennek következtében önmagával jut ellenmondásba, mikor ugyanazon jelentésben azt írja, hogy «kizárólag a hadműveletek folyamatától függ, vajon Románia rövid idő múlva eddigi szövetségeseit hátba támadja, avagy hirtelen arra eszmél, hogy becsületbeli kötelessége *velök együtt küzdeni*». Fejtegetéseit annak megállapításával zárja be, hogy «csak a harcmezőn bebizonyított erő és az ez által felkeltett félelem hathat és segíthet ; minden egyéb kísérlet haszontalan, talán káros is.»³

Míg e szerint a reménységet Románia csatlakozására ébren tartja, a mellett van, hogy a reménység megvalósítása érdeké-

¹ Czernin gróf október 9-iki jelentése.

² A német cancellár mondja idézett beszédében : «Der König starb an den Folgen der seelischen Erregungen, die ihm das Bewusstsein bereitet hatten, dass Rumänien seine Bundesgenossen verraten habe.»

³ Az 1914 december 2-iki jelentés.

ben a diplomacia teljes tétlenségre kárhoztassa magát! Bécsben készséggel helyezkedtek ezen álláspontra. A tél folyamán Czernin gróf a romániai események passiv szemlélője maradt. A közzétett ügýiratokban nem találtunk támpontot arra a föltevésre, hogy Berlinből vagy Bécsből kísérlet történt volna a romániai helyzetben kedvező fordulat előidézésére.

Ellenben a másik részen az Entente-hatalmak bukaresti követei az agitatio munkájában 1915 február végén tevékeny szövetségest nyertek az olasz követben, a ki azt hirdette, hogy a monarchia és Olaszország között fönnálló viszony megrosszabodott és a folyamatban levő tárgyalások megszakítása várható. Ezen közlések nagy benyomást gyakoroltak a királyra, a ki egy román politikus előtt úgy nyilatkozott, hogy háború esetén Romániának Olaszországhoz kellene csatlakozni; Czernin grófnak pedig azt mondta, hogy az olasz hadüzenet után «a helyzet Romániában igen kritikussá válnék»,¹ a mi szintén egészen érthetően hangzott.

Míg ezek után Olaszország kétes magatartása újabb okot szolgáltatott arra, hogy a monarchia Romániához való viszonyát minél barátságosabbá alakítani igyekezzen, egy ide iránuló kísérlet számára kedvező időpont látszott kínálkozni.

Przemysl márczius 22-ikén bekövetkezett eleste után Bratiano tárgyalásokat indított meg Oroszországgal azon föl-tételekről, a melyektől az Ausztria-Magyarország elleni nyílt támadást függővé tette. Bukovina, Erdély és Déli-Magyarország birtokának biztosítását követelte. Ezen követelést Szent-Pétervárott teljesíthetetlennek találták, mert Bukovinát maguk számára akarták megtartani, Dél-Magyarországot pedig már Szerbiának ígérték oda. A tárgyalások megszakadtak. Ezen tényállás, mely a központi hatalmaknak is tudomására jutott, értékesíthetetlen maradt, noha a háború Olaszországgal ennek a hármasszövetségből május 4-ikén bejelentett kilépése után többé elhárítható nem volt.

Bratiano május 11-ikén Czernin gróf előtt azt a megjegyzést tette, hogy olasz háború esetén az ő helyzete «rettentően nehéz» válnék, mert az ellenzék mindent meg fog tenni, hogy Romániát

¹ Czernin 1916 márczius 4-iki jegyzéke.

szintén háborúba vigye ; ő ellen fog szegülni és reméli is, hogy a semlegességet fönntarthatja, de hogy ez sikerülni fog, nem biztosíthatja.

A történetírót ezen szavak arra a feltevésre vezetik, hogy Bratiano a válságos helyzetbe jutott monarchia kormányától ajánlatokat várt. Az osztrák-magyar diplomata annak megállapítására szorítkozott, hogy a központi hatalmak galicziai nagy győzelme után Románia «habozni kezd», és azt a megnyugtató tudósítást küldötte Bécsbe, hogy ha Olaszország hadat üzen, Románia nem fogja *mindjárt* a példát követni, hanem bevárja az események további fejlődését.

Mikor azután május 23-ikán az olasz hadüzenet bekövetkezett, Burián báró új utasításokkal látta el arra nézve, hogy milyen módon igyekezzék a Bukarestben érvényesülő ellenséges befolyásokat ellensúlyozni. Három eszköz alkalmazását ajánlotta figyelmébe :

1. Érvekkel győzni meg a királyt és a kormányt a felől, hogy Oroszország legyőzete Romániára nézve életföltétel ; mert a győztes Oroszország sohasem túrné, hogy Románia a Balkánon a szláv államok fölött túlsúlylyal bírjon.

2. Nyugodt magatartással azt a benyomást kelteni, hogy a monarchia Románia semlegességének megtartására, mint «valamely magától értetődő dologra» számít.

3. Az Oroszország által szenvedett súlyos vereségekre való utalással nyomatékosan kérdezősködni a felől, mikor fogja Románia fegyveres támogatásban részesíteni szövetségeseit.

A minister fejtegetései Románia érdekeiről kétségbevonhatatlan igazságokat tartalmaztak ; azonban az Olaszországgal folytatott tárgyalások meggyőzhettek a felől, hogy a szenvedélyek uralkodásának idején államférfiakat és népeket az útról, a melyre léptek volt, érvekkel eltéríteni nem lehet. Még a legnyugodtabb időkben sem hathatott Czernin gróf Bratianóra azzal, ha azt a benyomást kelti, hogy a román neutralitásra mint magától értetődő dologra számít. Végre miután a monarchia 1914 augusztus 4-ikén Romániát a szerződéses kötelelésektől föloldotta, a szerződésre való hivatkozással a fegyveres támogatásra igényt nem támaszthatott és azt csak engedmények árán szerezhette meg.

Ennek ellenére Czernin gróf ismételten szóba hozta a fegyveres támogatás kérdését. Június második felében, Lemberg felszabadítása és a központi hatalmak seregei által kivívott fényes győzelmek után arra figyelmeztette Bratianót, hogy további habozásának az lesz a «következménye, hogy *elkésik*». Ezen szerény fenyegetőzés hatástalan maradt. A miniszterelnök merészen azt válaszolta, hogy «az egész ország akaratával nem lehet szembeszállania».

V.

Az Ausztria-Magyarország és Románia közötti viszony alakulásában válságos stádium állott be, mikor 1915 nyarán Bolgárország a központi hatalmakhoz csatlakozott. Érdekellentét és kölcsönös gyűlölet a második Balkán-háború óta egymással szembe állította Romániát és Bolgárországot. Úgy látszott, hogy a monarchia a két állammal együtt, egy időben nem állhat szövetséges viszonyban. Ha tehát Bécsben választani kellett a kettő között, vajon Románia barátságát megtartani vagy Bolgárországot megszerezni igyekezzenek-e? a választás nehéz volt. Románia földrajzi fekvésénél és a nemzetiségi viszonyoknál fogva mint ellenség veszélyesebb, Bolgárország — mivel érdeke a monarchiáéval nem állott ellentétben, — mint barát megbízhatóbb volt. Azonban a választás szükségessége nem forgott fönn.

A román államférfiak föltételezték, hogy Bolgárországot új állásfoglalására a bukaresti békekötésben Románia részére átengedett Dobrudza visszaszerzésének reménye készítette; a miből azt a következtetést vonták le, hogy Romániát most már területi épsége fönntartásának érdeke is az Entente-hatalmakhoz utasítja. Ezen föltevés nem volt alapos. Azon szerződésben, melyet Bolgárországgal kötött a monarchia, mindazon kötelezettségeket, melyeket korábbi szerződésekben elvállalt volt, így tehát Románia területi épségének megoltalmazását is, teljes loyaltással épségben fönntartotta.¹ Burián tehát emelt fővel, nyugodt lelkiismerettel léphetett a román király elé, közölhette vele a

¹ Ezt Burián báró 1916 július 18-iki jegyzékéből tudjuk meg.

szerződés tartalmát és tárgyalásokat indíthatott meg avégből, hogy a két Balkán-állam egyidőben ragadjon a központi hatalmak oldalán fegyvert. Ezeknek a világháború győzelmes befejezése után többféle combinatio kínálkozott, a mely akár Bulgáriát a lemondásért a Dobrudzsára tartott igényeiről, akár Romániát a Dobrudzsának Bolgárország részére átengedéseért dúsan kárpótolhatta. Nagyszabású diplomatiái actio ezen eredményt biztosíthatta.

Sőt talán kötelessége is lett volna az osztrák-magyar kormányoknak a Bulgáriával történt megállapodásokat Bukarestben előlegesen közölni; mivel — mint láttuk — az 1883. évi szerződés arra kötelezte, hogy a Románia érdekeit érintő elhatározásai tárgyában a román kormánnyal «érintkezésbe» lépjen; már pedig a Bulgáriával történt megegyezés kiváló módon érintette Románia érdekeit.

A közzétett diplomatiái ügyiratokból azt kell következtetnünk, hogy ezen «érintkezés» elmaradt.

Ennek következtében föltűnő, hogy Burián báró Bulgáriának a központi hatalmakhoz való csatlakozásától mégis kedvező eredményeket várt Bukarestben és azt remélhette, hogy szomszédja példáját Románia követni fogja.¹

Ezen esemény az ellenkező hatást érte el. Szeptember 29-én, nyolcz nappal a bolgár mobilisatio elrendelése előtt, Romániában a parlamenti pártok új csoportosulása jött létre, a melynek köréből a kormányt a mobilisatio elrendelésére és a háborúnak Oroszország oldala mellett megindítására szólították föl. Bratiano ezen követelésre tagadólag válaszolt; de erre csak azon körülmény készítette, hogy a román hadsereg még nem állott készen a támadó föllépésre.

Azonban elővigyázati rendszabályokat már korábban fogantatosított és fenyegető állást foglalt el Ausztria-Magyarország ellen azért, hogy a bukovinai és erdélyi határon állomásozó román csapatokat jelentékenyen szaporította. A farkasról és báránnyról szóló régi mese farkasának szerepére vállalkozva, intézkedéseit azzal indokolta, hogy a közvélemény támadásától fél.²

¹ Burián szeptember 25-iki jegyzékében.

² Czernin szeptember 10-iki jelentése.

Czernin gróf Bécsből utasítást kapott annak kijelentésére, hogy ott Románia ellen intézendő támadásra nem gondolnak; hogy továbbá a személy- és posta-közlekedésnek a határon megszüntetése ideiglenes jellegű és egyáltalán nem irányul Románia ellen. A követ, a mikor megbízatásában a királynál eljár, ettől «királyi szóval» nyilatkozatot vett, hogy Románia sem táplál ellenséges szándékot; de azon megkeresésére, hogy a román hadak a bukovinai határról vonassanak vissza, azt a határozatlanul hangzó választ kapta, hogy az «idővel» (mit der Zeit) meg fog történni. A követ kijelenté, hogy ez a válasz ki nem elégítő, s komoly megjegyzést fűzött ehhez. «Bécsben — úgymond — nem értik Románia magatartását, minélfogva óvnia kell öfelségét olyan légkör teremtésétől, a mely veszedelmessé válhatik.» Ismételt sürgetés után a király azt mondá, hogy ha az osztrák-magyar kormány a határárt feloldja, óhajtja és reméli, hogy a román hadak vissza fognak vonatni. A követ természetesen ezzel sem érthette be. «Ebben az esetben — úgymond — a királynak parancsolni kell, nem óhajtást és reményt fejezni ki.» Végre a király kijelentette, hogy mihelyt a határárt feloldatik, a román hadak visszavonását el fogja rendelni.

A határárt feloldatott; mire a követ írásban fölkérte a királyt, hogy most már a hadak haladéktalan visszavonását rendelje el.

Fel kell vetnünk azt a kérdést, vajon a követ helyesen járt-e el, a mikor belenyugodott abba, hogy a király a rendelet kibocsátását az általa kívánt feltétel előleges teljesítésétől függővé tette? Maga a követ tisztában volt az iránt, hogy a király «csekély tekintélyénél fogva» rendeletének végrehajtása tekintetében nincs meg a biztosság. Megtörténhetett tehát, hogy a feltétel teljesítése után a királyi ígélet nem teljesül, vagy hatástalan marad. Ez az eset csakugyan be is következett.

Bratiano nyíltan közlé Czernin gróffal, hogy a román csapatokat a határról csak «körülbelül két hét múlva» vonhatja vissza. Őrülnék kellene lennie — mondá — ha most, mikor Bolgárország is Ausztria-Magyarország mellett áll, támadásra gondolna; de a román nép szemei előtt Belgium sorsának rémképe áll, és ő kénytelen azt megnyugtanni az iránt, hogy az ország biztonsága fölött gondosan őrködik. A követ vele szemben

kevesebb erőt fejtett ki, mint a király irányában. Csak érveket hozott fel neki, a melyekkel — mint maga jelenti — hatást nem ért el; a mi nem is feltűnő, mert a legnyomatékosabb az volt, hogy a hadak visszavonásának elhalasztása a királyt kellemetlen helyzetbe hozza, vagyis szószegőnek tünteti föl. Bratiano ezzel bizonyára keveset törődött.

A hadak a határról nem rendeltettek vissza, sőt folytatták a megkezdett erődítményi munkálatokat, a melyeket még az osztrák és magyar hatóságok szeméi előtt, Predeálnál sem szüntettek meg. Bratiano pedig a mobilisatio elrendelésének tervével foglalkozott.

A követ, a mikor erről értesült, kérdőre vonta őt. Megbízás nélkül, mint jó barát — úgymond — figyelmezteti arra, hogy ha szándékát megvalósítja, a bécsi kormány kénytelen lesz «felvilágosításokat követelni». Eszerint a maximuma annak, a mivel fenyegetődznie volt szabad, az volt, hogy felvilágosításokat fognak tőle kérni!

Bratiano nem tagadta, hogy a mobilisatio elrendelésének szándékával foglalkozik, és arra utalt, hogy miután a többi Balkán-állam ezt a rendszabályt már foganatosította, Románia is fel van jogosítva ehhez nyúlni. Mindazáltal ettől mégis elállott.

Ezen eredménnyel Bécsben annyira meg voltak elégedve, hogy a határon elhelyezett hadak visszavonását sürgetni megszűntek, sőt Bratianoval tudatták, hogy a «kapu, a mely a központi hatalmakhoz vezet, még nyitva áll».

Föl kell vetnünk azt a kérdést, vajon abban az időben, mikor a központi hatalmak új szövetségesükkal Szerbia és Montenegró megfenyítéséhez dicsőségesen hozzáfogtak, nem lehetett és nem kellett volna-e a nyitott kapura való utalást előnyök felajánlásával hatásosabbá tenni, egyúttal elutasítását erőteljes föllépéssel megakadályozni, a helyett, hogy Románia tetszésére hagyatott az időpontnak és módszernek megválasztása, mikor és miképen kívánja ellenséges terveit megvalósítani?

Azonban az 1915-ik év őszén a bécsi külügyi hivatalban nem érezték annak szükségességét, hogy ezen kérdésekkel foglalkozzanak; nem féltek attól, hogy Románia az Entente-

hatalmakhoz csatlakozik. A mikor november elején orosz hadaknak a romániai határ mentén tömeges gyülekezéséről hírek érkeztek, nem gondoltak annak lehetőségére, hogy erre nézve Bratianóval megegyezés történt; ellenkezőleg, meg voltak győződve arról, hogy Oroszország erőhatalommal fogja az átvonulást a romániai területen kieroszakolni. Czernin grófnak ennek következtében barátságos formában kellett a miniszterelnökhöz a kérdést intézni, hogy ilyen kísérlettel szemközt milyen módon fog viselkedni. Azt a választ kapta, hogy Románia az orosz sereg átvonulását nem fogja megengedni. Bécsben hitelt adtak a miniszterelnök szavainak, és feleslegesnek látták az oroszországi határon a szükséges katonai intézkedések foganatosítását megsürgetni.

Ferdinánd király azon volt, hogy a német kormányt is megnyugtassa. A berlini román követ 1916 február 5-ikén uralkodójának azt a formyszerű nyilatkozatát juttatta el a birodalmi cancellárhoz, hogy ő a neutralitás fönntartását óhajtja és a kormánynak módjában áll ezen óhajtását megvalósítani.¹

Csak márczius elején támadtak az osztrák-magyar kormány körében kétségek a román ígéretek megbízhatósága tekintetében. Czernin gróf megbízást kapott, hogy hathatós formában követelje az orosz határon a védelmi intézkedések megtételét. A király azt válaszolta, hogy az orosz átvonulástól való félelem teljesen alaptalan; az oroszok ugyanis tudják, hogy ágyúlövésekkel fogadnák őket a határon, ezért az átvonulást meg sem fogják kísérteni; mindazáltal ígéretet nem tett és egy érthetetlen megjegyzést ejtett, a melyet a követ úgy magyarázott, hogy a király az ügyet Bratianóval meg fogja beszélni.

Föltűnő, hogy Czernin gróf ezen semmit mondó és mégis sokat mondó megjegyzéssel beírta. Annak jelentős értelmét csakhamar megmagyarázta neki Bratiano, a ki nyíltan kijelentette, hogy Romániát nem lehet felelőssé teni azért, ha orosz hadak, a román kormány beleegyezése nélkül, meglepetészerűen végrehajtják átvonulásukat Románián keresztül. Mire a követ azt válaszolta, hogy meglepetésről szó sem lehet, mivel ő maga három ízben figyelmeztette őt a fenyegető veszélyre,

¹ Ezt a cancellár idézett beszédéből tudjuk.

miért is a semlegesség megsértéséért a kormányt tennék felelőssé és abból a szükségeselemek látszó következtetéseket levonnák.

Egyébiránt kétes, vajon Burián báró követelésének teljesítése, román hadaknak a moldvaországi határon összpontosítása, biztosítékot nyújtott volna-e a román semlegesség fenntartása felől. Ha ugyanis Bratiano áruló szándékait meg akarja valósítani, a román hadak tétlenül nézik az oroszok átvonulását, vagy éppen hozzájuk csatlakoznak.

Bratiano magatartását azon feltevés magyarázza, hogy a nagymérvű előkészületekről, a melyek az új orosz offenzíva megindítására tettek, tudomása volt. A bizalmat, melyet azokból merített, a követ előtt elárulta közléseinek nyíltsága, melyet a követ joggal nevez «szemérmetlennek». Arról beszélt, hogy Oroszországot megsemmisíteni lehetetlen, ellenben lehetséges, hogy ez a sors Ausztria-Magyarországot éri el. Ebből a felfogásból azt a következtetést vont le, hogy ha Románia az Entente-hatalmak segítségével Erdély birtokába jut, ennek állandó birtokolása lehetséges; ellenben ha a központi hatalmak segítségével Besszarábia birtokába jut, ennek állandó megtartására nincs kilátás.

A június elején megindult orosz offenzíva első sikerei megerősítették őt ezen meggyőződésében. A vele folytatott eszmecserében a követ azt a benyomást nyerte, hogy a miniszterelnök a központi hatalmak végleges leveretését reméli és hiszi, minél fogva bizonyos, hogy az Entente-hatalmakhoz fog csatlakozni, és csak az alkalmas időpontot várja, mikor a lehető legesekélyebb kockázattal indulhat háborúba. Június 28-ikán Czernin azt jósolja, hogy «méhány hét múlva», június 30-án, hogy hat vagy nyolcz hét múlva, július 19-ikén hogy négy hét múlva következik be a katastropha. Újból hangoztatja, hogy ennek elhárítására a harc-téren kivívott sikereken kívül nincs más mód. «Az ágyúk által teremtett tények — úgymond — fognak dönteni; azok erősebbek a diplomatiai cselfogásoknál (diplomatische Kniffe).»

Figyelemreméltó, hogy diplomata lenézéssel beszél a diplomácia munkájáról, mintha ez csak cselfogásokból állana. A nagyarányú politika, melylyel a múlt idők nagy államférfiai Richelieutól Bismarckig az ágyúk munkáját előkészítették, irányították és értékesítették, az ellenkezőt bizonyítja. Ők

döntöttek ; az ágyú csak egyike volt az eszközöknek, a melyek lángelméjük szolgálatában állottak.

VI.

Cselfogások, a legközönségesebb fajtából, hazugságok és képmutatás voltak azon eszközök, a melyekkel Bratiano dolgozott.

Június 30-án azt fejtegette Czernin grófnak, hogy helyzete nagyon nehéz ; minden perczen képes volna Bukovina birtokába lépni, de nem teszi, és a meddig csak lehet, a neutralitást fön­n fogja tartani, de ha az oroszok Erdélybe nyomúlnak, ő kényszerhelyzetbe fog jutni.

Július 12-ikén elég merész volt a követet kérdőre vonni azért, mert Bécsbe azt jelentette, hogy Románia néhány hét múlva megizeni a háborút. Czernin gróf a helyett, hogy nyil­tan bevallaná, hogy igenis kötelességszerűen küldött ilyen jelentést, tagadta ezt és arra utalt, hogy a román kormány magatartásából Bécsben vonták le ezt a következtetést.

Bratiano ellenben nem tagadta le a hadikészületeket, de azt állította, hogy azokat csak azért rendelte el, hogy az ellen­zéki pártokkal szemközt tarthassa magát.

Július 26-ikán különösen érdekes társalgást folytatott vele a követ, a ki, úgy látszik, még ekkor is azt hitte, hogy a minis­terelnök rideg lelkét meleg szavakkal meghatni képes lesz. Meghatottan mondá, hogy valószínűleg ez utolsó találkozásaik egyike és ezért meglegedését fejezi ki a fölött, hogy sikerült neki vele valóban benső baráti viszonyba lépni (!), ennél fogva mindkettő­jükre nézve méltatlan volna, ha most, elválásuk küszöbén állva, nem lennének egészen őszinték ; ő jól tudja, hogy a minis­terelnök az Entente-hatalmakkal tárgyal és tervszerűen éleszti a közvélemény izgatott hangulatát, mely már odáig jutott, hogy Bukarest «a bolondok házához hasonlít»; ezzel szemben nem akarja tovább feszegetni a szövetség­hűség és a politikai erkölcs­tan követeléseit ; csak annyit mond, hogy Bécsben egész hide­gen néznek a hadüzenet elé.

Bratiano így válaszolt. Ő soha sem hazudott a követ előtt, nem titkolta előtte, hogy a monarchia szétrombolásánál Romá-

nának ott kell lennie, és Erdély nem maradhat Magyarország birtokában. Ennek ellenére — úgymond — inkább lemondana hivataláról, mintsem hogy most háborút indítson; az Entente-hatalmakat azzal a reménnyel biztatja, hogy Románia az ő oldaluk mellett fog harcolni, de ezt azért cselekszi, hogy egyrészt forradalom kitörését akadályozza meg, másrészt Ausztria-Magyarországnak időt engedjen, hogy helyzete a harctéren javuljon, a mi a román harcvágyat le fogja lohasztani; csak-hogy e mellett nem hallgathatja el azt, hogy ha az oroszok Budapest felé nyomulnak, sem ő, sem más román államférfiú a román népet a háborúban való részvételtől nem tarthatja vissza; mert ha a monarchia leveretése bekövetkezik, Romániának szükségkép a győztesek sorában kell állania.

Czernin gróf nyugodtan megjegyzé, hogy az oroszok Budapest felé nyomulásának feltevését «komikusnak» találja, azt a miniszterelnök nem fogja megélni; azon hit, hogy a központi hatalmak már le vannak győzve, Romániára végzetessé válhatik, mert a holtnak vélt oroszlán karmainak egy csapásával Szerbia sorsára juttathatja.

Jellemző, hogy ez a társalgás, a melyben államaik megsemmisülésének esélyeit beszélük meg, — mint Czernin gróf eldicsekszik — a legbarátságosabb formában végződött. Mindkettő a színpad mesterének mutatta be magát. A miniszterelnök egy pár sentimentalisan szívélyes szólásformát iparkodott a társalgásba beszőni. A követ viszont azt a benyomást kívánta rá gyakorolni, hogy — úgymond — ő felül neki és bizonyos fokig a semlegesség mentsvárát látja benne, a mit jelentésében azzal indokolt, hogy szívélyes bánásmóddal meg kell értetni vele, hogy a monarchiához vezető út még nincs előtte elzárva; míg ellenben a rideg modor az Entente karjaiba kergetné őt.¹

Feltűnő, hogy az a diplomata, a ki Bratianót jól ismerte, július végén abban a nézetben volt, hogy elhatározásaira a bánásmód, a melyben részesítik, befolyást gyakorolhat! Tudnia kellett, hogy a miképen ő a sentimentalis Bratiano fölött mosolygott, ez sem hitte el, hogy Czernin «felül neki». Megfeled-

¹ Czernin gróf július 26-kán táviratban, 29-én írott jelentésben számol be ezen társalgásról.

kezett a saját kijelentéseiről is, hogy hatás csak a csatatereken kiküzdött eredményektől, az ágyúk dörgő szavától várható!

VII.

Czernin gróf jelentései alapján Bécsben is azon fölfogás emelkedett érvényre, hogy «erkölcsi tekintetek» irányában Bratiano fogékonysággal nem bír, a királytól pedig, önállóságot és erélyt nélkülöző jelleménél fogva, a hitszegés kísérleteivel szemközt ellenállást várni alig lehet. Mindazáltal Burián báró mégis szükségesnek látta «a rideg szószegés erkölcsileg le-sújtó voltát a király szemei elé tárni».¹

A követ, mikor egy nappal a Bratianoval folytatott eszmecsere után a király előtt megjelent, olyan nyelven szólalt meg, a melyet diplomata bizonyára még sohasem használt koronás fő irányában. A beszélgetést az elhunyt királyra vezette és látszólag célzatosság nélkül idézte annak előtte tett nyilatkozatát: «Ha Olaszország a monarchia ellen támad, ez disznóság volna, a minőre egy Hohenzollern nem képes!» Lehetetlen volt a czélezést a fennforgó helyzetre föl nem ismerni.

Ferdinánd király azt válaszolta, hogy «osztozik nagybátyja felfogásában, de az ő tekintélye sokkal kisebb, mint nagybátyjéé volt». Szavainak értelme teljesen világos volt. Meg akarta értetni a követtel, hogy neki nincs elég tekintélye a «disznóság» elkövetését elkerülni. A követ azonban ügyesen azt a megjegyzést koczkáztatta, hogy őfelsége szavait csak úgy értelmezheti, hogy felfogásának érvényre jutásáért nem szavatolhat, de azzal «állani vagy bukni fog». Ezzel azt a nemes elhatározást suggerálta neki, hogy ha trón és bectelenség közt kell választania, inkább az előbbit áldozza föl. «A király azonban adós maradt a válaszszal». Hallgatása elég érthetően beszélt. A követ helyesen vonta le abból azt a következtetést, hogy a király eszköz Bratiano kezeiben, minélfogva a monarchián nem fog segíteni.²

Augusztus 7-ikén Burián módot vélt találni arra, hogy Romániát nemcsak az Oroszországhoz való csatlakozástól vissza-

¹ Július 18-iki jegyzéke.

² Czernin: július 27-iki távirata és július 29-iki irott jelentése.

tartsa, hanem az orosz sereg átvonulásának fegyveres megakadályozására is rábírja. A következő nyilatkozatot fogalmazta meg: «Bízva a román miniszerelnök állításaiban, hogy Románia fegyveres hatalommal utasítaná vissza semlegességének mindenmű fegyveres megsértését . . . a cs. és kir. kormány ezennel felvilágosítani és megnyugtatótni kívánja a román kormányt annak közléssel, hogy azon esetben, ha a román kormány nem volna azon helyzetben vagy nem hinné magát képesnek, hogy egy orosz fegyveres betörésnek hathatósan ellenszegüljön, a cs. és kir. kormány a maga részéről fogantatosítani fogja a szükséges katonai rendszabályokat az osztrák-magyar határok biztonsága érdekében és azon helyzet visszaállítására, a mely Romániára nézve semlegességének fenntartását lehetővé tenné».

E szerint felajánlja a monarchia katonai cooperatióját Romániának Oroszország ellen, a mely ajánlatnak elfogadása szükségkép maga után vontat volna Románia cooperatióját Ausztria-Magyarországgal.

Hogy ajánlatának nagyobb súlyt kölcsönözzön, kieszközlé a német kormány hozzájárulását, a mi által lehetővé vált, hogy azt a két szövetséges követi együttesen mutatták be Bratianónak.

Czernin gróf jelentése az ajánlat átnyújtásáról, sajnos, nincs közzétéve. Így tehát positiv tudomásunk nincs a felől, hogy az milyen fogadtatásban részesült. Mivel azonban már Károly király életében a trónörökös kijelentette volt, hogy Romániában minden combinatio lehetséges, csak az Oroszország elleni háború lehetetlen; mivel azóta a helyzet a központi hatalmak részére nem javult: az ajánlat kedvező fogadtatásra nem számíthatott. Hogy el nem fogadtatott, a további fejlemények kétségtelenné teszik.

Egyidőben a bécsi kísérlettel, Bratiano meglepő lépésre határozta el magát. Miután két éven át, a tárgyalások folyamán zsarolási kísérlettől tartózkodott, augusztus 8-ikán közlé az osztrák-magyar követtel, hogy kormánya megkönnyíthatné neki a neutralitás fenntartását, ha Bukovina területéből egy rész átengedésére szánná el magát. Teljesen valószínűtlen, hogy ilyen óhajtat teljesülését remélte, vagy teljesülésével beérte volna. Valószínű tehát, hogy ezzel is tévedésbe akarta szándékai felől ejteni a monarchiát.

Czernin gróf méltó módon, teljes határozottsággal utasította el a felszólítást ; egyúttal figyelmeztette a miniszterelnököt, ne tartsa őt olyan együgyű embernek, a ki a Romániában folytatott hadikészületeket nem látja.

Bratiano azzal védekezett, hogy az országban bolgár betöréstől tartanak és hogy ezen félelemben ő maga is osztozik ; a mivel azt akarta elhíttetni, hogy a készülétek nem Ausztria-Magyarország ellen irányulnak. Kérte a követet, legyen iránta, «mint eddig», ezentúl is bizalommal, higgye el neki, hogy ő a neutralitás fönntartása érdekében mindent, a mi lehetséges, megtesz.

A követ természetesen, mint eddig, ezentúl sem bízott benne. Bizonyosnak tartotta a háború közel kitörését. Már augusztus 1-én hozta javaslatba az intézkedéseket, a melyeket a diplomatai összeköttetés megszakítása után az osztrák-magyar alattvalók és a követségi levéltár biztonsága követelt.

Mind Bécsben, mind Berlinben tudomással birtak azon tárgyalások felől, melyeket Bratiano az Entente-hatalmakkal folytatott. Az utóbbiak most bőkezűbbek lehettek ígéreteikben, mivel a megsemmisített Szerbországra többé tekintettel lenniök nem kellett. Oroszország is elszánta magát arra, hogy igényeit Bukovinára elejti. Így tehát augusztus közepén az elvi megállapodás létrejött.¹ Csak a román támadás időpontjának megállapítása tekintetében forgott fönn nehézség, mivel Bukarestben a támadó föllépést az orosz offensiva teljes sikerétől tették függővé. Bratiano okult Olaszország csalódásán és be akarta várni, míg a monarchia ellenállási képessége annyira megesőkent, hogy az erdélyi hadjárat igazán katonai sétává válik.

Mind a német, mind az osztrák-magyar kormány abban a hitben voltak, hogy a királynak Bratiano tárgyalásairól tudomása nincs, minélfogva őt a vele űzött veszedelmes játékról fölvilágosítani és reá hatni igyekeztek. Ő azonban állandóan megnyugtatón iparkodott a két követet. Nem hiszi, — mondá nekik — hogy Bratiano az Entente-hatalmak irányában magát lekötötte vagy lekötöni szándékozik ; jól tudja, hogy a román nép nagy többsége ellenzi a háborút. Udvari környezetének tagjai el

¹ Ezt a német cancellár idézett beszédéből tudjuk.

akarták hitetni velök, hogy a király Bratiano elbocsátását és új ministerium alakítását tervezi.

Mivel azonban a román hadak csoportosítása az osztrák-magyar és a bolgár határ mentében nem szünt meg, Burián báró augusztus 22-ikén megbízta Czernin grófot, figyelmeztesse mind a királyt, mind a miniszterelnököt arra, hogy eljárásukkal az Entente-hatalmaknak szolgálatot tesznek és a neutralitás ellen vétének. Azonban utasította, hogy még most is «barátságos hangon» beszéljen; erélyes visszatörő intézkedésekkel való fenyegetőzésre nem hatalmazza föl.

Ellentétben állott ezzel a gyenge magatartással Oroszország föllépése, a mely augusztus 24-ikén ultimátumot nyújtott át Bukarestben, azon kijelentéssel, hogy azon esetre, ha Románia augusztus 28-ikáig Ausztria-Magyarországnak a háborút nem izeni meg, százezer orosz fegyveres a védtelenül álló határon át Romániába nyomul; a kormánynak tehát választania kell a között, vajon barát vagy ellenség gyanánt fogadja-e őket.¹

Bratiano, a helyett, hogy a központi hatalmak által két hét előtt nyújtott baráti kezet ragadná meg, az erőszakos kar nyomása alatt meghajolt. Ekkor is még, az utolsó pillanatig, álnokul tévedésbe ringatta szövetségését, hogy meglephesse és váratlanul rajta üssön. A király augusztus 27-ikére koronatanácsot hívott össze, a mivel azt a hitet keltették, hogy a döntés csak akkor fog bekövetkezni és még kétes, vajon a többség a háború vagy béke mellett fog-e állást foglalni.

A tanács egybegyűlését megelőző napon a király úgy nyilatkozott Czernin előtt, hogy nem kívánja a háborút és reméli, hogy lehetséges lesz a semlegességet fönntartania; ígéretet érve nézve nem tehet, mert elhatározásainak nem egészen ura; de ha a koronatanács a neutralitás mellett nyilatkozik, a leszerelés haladék nélkül fogantatosíttatni fog.

A király a becsületesség mintaképe gyanánt tűnik föl a

¹ A cancellár idézett beszédében mondja, hogy az ultimátumról «megbízható» tudósításokat kapott, és megjegyzi: «Ob das Ultimatum eine mit Bratiano abgekartete Komödie war, um den schwankenden König fortzureissen, lasse ich dahingestellt.» Czernin gróf csak a hadizenet után értesült az ultimátumról és Stockholmból szeptember 23-ikán küld tudósítást Bécsbe.

ministerelnök mellett, a ki a leghatározottabban kijelentette, hogy neutrális akar és képes maradni és marad is ; az ő minis-
terelnöksége alatt Románia csak akkor megy háborúba, ha meg-
támadtatik ; a koronatanács eredménye be fogja bizonyítani,
hogy igazat mond. Egyidejűleg a hivatalos lap külön kiadásá-
ban egy cikket tétetett közzé, mely a népet nyugalomra intette
és még Czernin grófban is azt a benyomást keltette, mintha
Bratiano «esetleg még egyszer irányt akarna változtatni».

Pedig ekkor már útban volt Bécs felé a hadüzenet.

VIII.

Ez az okirat Bratiano diplomatiai actiójának méltó befeje-
zése. Phrasisokból, álokoskodásokból és hazugságokból áll tar-
talma.

A sérelmek, melyeket a hadüzenet indokolására felpana-
szol, a vádak, melyeket a monarchia ellen emel, a következők :

1. «A Balkán-háború befejezése után Románia a határainak
biztosítására célzó törekvéseiben a bécsi kormány részéről nem
találkozott azzal a magatartással, melyet elvárhatott.»

Ezt az állítást meghazudtolják a tények. Mint láttuk, a
monarchia Románia igényeit hathatósan fölkarolta és támogatta ;
a bukaresti békekötés revisiójának követelésével nem azok ellen
fordult és azoknak érvényesítését nem akadályozta.

2. «A Szerbiához intézett hadüzenet felől Románia előlegesen
nem kapott értesítést.»

Hogy ez a tény sem Ausztria-Magyarország részéről nem
volt ellenséges érzület megnyilatkozása, sem Romániát ellenséges
magatartásra nem jogosította föl, maga a román kormány iga-
zolja ; mert a hadüzenet után azt hirdette, hogy a viszony a két
állam között bensőbb, mint bármikor a lefolyt négy évtizeden
át volt.

Jellemző, hogy a román kormány most a hadüzenet közlésé-
nek elmulasztásából kovácsol vádat ; míg 1914 augusztus
4-ikén az ultimátum közlésének elmulasztását használta föl
ürügyül arra, hogy szerződéses kötelességei elől kitérjen.

3. «A Szerbia ellen intézett hadüzenet Románia érdekeivel
ellentétben állott.»

Ezen állítást megczáfolja a román kormány imént idézett nyilatkozata. Emellett a hadüzenet az ultimátumban foglalt követelések teljesítésének kieroőszakolása végett történt; ezek pedig Románia érdekeit egyáltalán nem érintették.

4. «Ausztria-Magyarország azon biztosítása, hogy területi szerzeményekre nem törekszik, nem valósított meg.»

Szerbország és Montenegro ideiglenes megszállása az állítást nem igazolja; csak a békekötés alkalmával lesz az a kérdés, vajon a monarchia területi szerzeményekre törekszik-e, eldönthető.

5. «A tényleges helyzetből nagy területi változások és politikai átalakulások keletkezhetnek, melyek Románia biztonságát és jövőjét fenyegethetik.»

Romániára nézve hátrányos változások és átalakulások lehetősége csak azon esetben forgott fönn, ha a központi hatalmak a győztesek és Románia a legyőzött államsoporthoz tartozik. Ezen veszélyt úgy háríthatta el Románia legbiztosabban, ha szövetségeseihez hű marad.

6. «Olaszországnak a hármasszövetségből kilépése következtében a három szövetséges egymás között hadrakelt, avégből, hogy a helyzet teljes átalakítását idézzék elő.»

Olaszország kétségkívül azért indította meg a háborút, hogy területi változásokat idézzon elő; de ilyen szándék Ausztria-Magyarország szeméi előtt, Olaszország elleni védekezésében, nem lebeghet.

7. «Románia azon reménye, hogy szövetsége a monarchia román lakossága helyzetének javulását fogja maga után vonni, meghiúsult; mert harmincz év óta olyan reform, mely a román lakosság részére óhajai kielégítésének akár csak látszatát is nyujtaná, nem foganatosított; ellenkezőleg a román lakosság, melylyel mint alárendelt fajjal (une race inférieure) bántak, egy idegen elemtől elnyomatást és igazságtalanságokat kényszerült szenvedni.»

Ezen állítások alaptalanságát az utolsó évtizedek folyamán közzétett irodalmi művek és a magyarországi románok legilletékesebb képviselői részéről a hadüzenet után tett ünnepélyes nyilatkozatok hosszú sorozata bizonyítja. Ha pedig alaposak volnának, a legsúlyosabb váddal illetnék Károly király emlé-

kezetét és a román kormányokat azért, mert szövetséget kötöttek és tartottak fenn azzal a hatalommal, mely testvéreiket, mint alárendelt fajhoz tartozó népséget elnyomja, és azt ily módon az elnyomás politikájának folytatására képessé tették.

8. «Ausztria-Magyarország a háború lefolyása alatt sem határozta el magát az igazságtalanságok megszüntetésére, a mivel bebizonyította, hogy a népei életének javítására czélzó minden reformnak ellensége.»

Nem tekintve azt, hogy a háború tartama alatt nagyobb jelentőségű reformok foganatosítása nem időszerű, ha Románia azoknak sürgősségéről meg volt győződve, keresztülvitelüket neutralitása fönntartásának föltétele gyanánt kellett volna követelnie. A két éven át folytatott tárgyalások alatt Bratiano csak egyetlen egyszer mutatott elnyomott román testvéreinek sorsa iránt érdeklődést, a mikor Bukovina egy részének átengedését kívánta. Ha tehát azt állítja, hogy Románia azért csatlakozott az Entente-hatalmakhoz, mert tőlök a román nemzeti egység létesülését inkább várhatja, mint a központi hatalmaktól, ezen politika logikai helyességét nem lehet kétségbevonni, de meg kell állapítani, hogy a fajiérdek a hódítási váagnak csak leplezésére szolgált.

9. Végre azt állítja a hadizenet, hogy Romániát «a háború befejezésének siettetésére irányuló óhajtás» is készítette a háborúban való részvételre.

Valóban érthetetlen, mikép gondolhatta a román kormány, hogy akadni fog, a ki ezen állítás őszinteségében hisz. Semmiféle népről nem lehet föltételezni az önfeláldozás azon mértékét, mely ahhoz szükséges volna, hogy a saját vérént ontsa, saját országa területét a háború iszonyainak tegye ki, csak azért, hogy ezektől más népek megkíméltesse. E mellett egy nyolczadfél milliót számító nép nem volt följogosítva azt remélni, hogy közbelépése a tízszer annyi lakosságot számító birodalmak mérkőzésének kimenetelére döntő befolyást fog gyakorolni.

A hadizenet csak Ausztria-Magyarországnak szól. Bratiano nyomaiba lépett Sonnínónak és azt remélte, hogy Romániát a Németországgal való háborútól megóvhatja. Pedig, a mikor

Németország ellenségeivel szövetségbe, a vele fönnálló szerződést is szétépte. Nem okult az események tanításából sem, a mely az Ausztria-Magyarország és Németország között fönnálló szövetségnek megingathatatlan szilárdságát minden kétségen fölül helyezte. Németország hadüzenete csakhamar kiábrándíthatta. A felháborodás és megvetés kifejezései, a melyek a német birodalmi gyűlésben szeptember 28-ikán a cancellár ajkairól elhangzottak, méltó kísérői voltak azon súlyos csapásoknak, a melyeket épen német hadvezéri lángész vezérlete alatt a hű szövetségesek fegyverének hatalma mért Romániára.

*

Ezen dolgozat már a nyomdában volt, mikor a gondolatok két sorozata élénken foglalkoztatni kezdett.

I. Az egyik a Románia és Olaszország között fönnálló összeköttetésre vonatkozik. A Vörös Könyvben közzétett három jegyzék foglalkozik ezzel; mind a hármat követünk intézi táviratilag külügyministerünkhöz.

a) 1915 márczius 4-én :

Az itteni olasz követ, a ki egy ideig csöndesebben viselkedett, újabb agitációt kezdett ellenünk. Úgy látszik, azt a hirt terjeszti, hogy a viszony Olaszország és Ausztria-Magyarország között rosszabbodott, és hogy közeledünk a válságos stadium felé.

A király tegnap állítólag azt mondotta egy itteni politikusnak, hogy «követni volna kénytelen Olaszországot, mint Románia szövetségését, ha az bennünket megtámadna»

b) 1915 április 24-én :

Mai kihallgatásom alkalmával úgy találtam, hogy a királyt igen élénken foglalkoztatja az olasz kérdés. Ő felsége hangsúlyozta, hogy nincsenek ugyan közvetlen értesülései, de *úgy látja*, hogy igen rosszul áll a dolog, pedig ha Olaszország háborút indít, a helyzet itt felettébb válságosra fordul.

c) 1915 május 11-én :

A mikor ma felkerestem a miniszterelnököt, rögtön Olaszországról kezdett beszélni, azt mondván, hogy a háború, úgy látszik, elkerülhetetlen... Helyzete, mondá, felette nehézé fog

válni, ha Olaszország rajtunk üt, mert az ellenzék minden tőle telhetőt el fog követni, hogy felidézze a háborút; *ő azonban teljes erejéből ellene fog szegülni ennek* és reméli is, hogy sikerülni fog neki a semlegesség fenntartása, szavatosságot azonban nem vállalhat.

Az *a)* jegyzékben feltűnő, hogy a román király Románia szövetségesi kötelessége gyanánt tünteti föl azt, hogy Olaszországgal egy időben támadjon Ausztria-Magyarország ellen. Ebből az következik, hogy a világháború tartama alatt a két állam között támadó célzattal szövetség létesült egy harmadik állam ellen, a mely mindkettőnek három évtizeden át szövetségese volt!

A *b)* jegyzék különös fontosságot nyer az által, hogy a király két nappal Sonnino és az Entente-hatalmak között létrejött szerződés megkötése *előtt* nyilatkozik, a mikor az olasz kormány még ingadozott és kész volt, április 8-án tett ajánlata alapján, Ausztria-Magyarországgal egyezségeket kötni. Valószínű, hogy a király az olasz kormány felszólítására mondotta el az ajkaira Bratiano által adott szavakat, a melyek félre nem érthető módon magukban foglalták azt a fenyegetést, hogy Olaszországgal egy időben Románia is támadni fog, a mi e szerint a pressio eszköze gyanánt volt hivatva szolgálni.

A király azon megjegyzése, hogy Olaszország magatartása felől «micsenek közvetlen értesülései», magában véve is, de különösen az *a)* jegyzékben foglalt közléssel vonatkozásban, teljesen valószínűtlennek tűnik föl. Erre az esetre is áll a francia közmondás: Qui s'excuse s'accuse.

Valószínű, hogy ebben az időben Bratiano szívesen látta volna, ha Olaszország monarchiánkkal az április 8-iki olasz ajánlatok alapján egyezsége lép; mert

a) Románia akkor még nem volt felkészülve a háborúra;
b) az egyezés a monarchia hatalmának és tekintélyének gyengítésével járt volna;

c) az olaszoktól lakott osztrák területek önkéntes átengedése után a románoktól lakott osztrák és magyar területek önkéntes átengedésének követelésével lépett volna föl.

A *c)* jegyzékben feltűnő, hogy az imént jelzett fenyegető nyilatkozatot a miniszerelnök május 11-én ismételi meg, a

mikor Giolitti actiója a Salandra-Sonnino kormány ellen már megindult és Rómában a minister-válság elkerülhetetlen volt.

II. Visszaemlékeztem a magyar miniszerelnöknek 1916 augusztus 23-án a képviselőház éjszakai ülésében gróf Károlyi Mihály interpellációjára adott válaszára, a melyben Bulgáriának monarchiánkhoz való csatlakozása előzményeit adja elő és megállapítja, hogy «hosszabb tárgyalások» után a két állam között egy «diplomatiái szerződés» és egy «katonai conventio» jött létre. Most feltűnőnek találom, hogy gróf Tisza István rögtön, tehát a külügyminister meghallgatása nélkül és pedig szokatlan részletességgel, pontossággal tárta föl a szövetség titkait. Bizonyára nem az interpelláló képviselő iránti figyelem készítette őt erre. Szükségkép fontos politikai cél lebegett szeme előtt. Ez nem lehetett más, mint hogy Romániát visszariasztsza az Entente-hatalmakkal való szövetségtől: a Bulgáriával fönnálló katonai conventió rémképével.

A mennyiben ezen föltevés alapos, föl kell vetnem azt a kérdést, vajon a kivont, valóban éles kard nem volt-e kétélű? Vajon, a mikor augusztus 24-én Bratiano arról értesült, hogy a magyar képviselőházban a bolgár katonai conventióval nyíltan fenyegetődznek, ezen értesülés nem készítette-e őt arra, hogy áruló szándékainak megvalósítását siettesse?

FRAKNÓI VILMOS.